

խիտ բազմամարդ և վաճառաշահ քաղաքը պիտի ըլլայ առիկայ, ու առևտրական նաւահանգիստ՝ բովանդակ Վալէա կղզին, որ արևելեան կողմը նաւահանգիստ մը չունի. նաև Մուայի ծովեզերքը եղած Բէովտիայի արգաւանդ դաշտերը՝ որոնք քաղաքիս դիմացը կիյնան, իրենց ամէն բերքերը դիւրաւ պիտի վաճառեն հոն: Սըանցքին երկու կողմն ալ մէյմէկ նաւահանգիստ կան. հիւսիսային կողմինը Թէպէտ ընդարձակ է, բայց խոր և ապահով է, նաև շինելու յարմար կուգայ, և բազմաթիւ վաճառականի նաւեր կը սարսուռնակէ. իսկ հարաւային կողմինը՝ երկուքի կը բաժնուի. ու ծանծաղ տեղ մը ունենալուն համար՝ պզտի նաւերը միայն կրնան հոն կենալու. այսու

ամենայնիւ Թէ որ քիչ մը ծախք ընեն և քիչ մըն ալ աշխատութեան յանձնառու ըլլան, անշուշտ երեք չորս հարիւր հազար բեռն կրող նաւերն ալ կրնան հոն մտնել և ապահովութեամբ խաբիսիս ձգել:

Աս ներդուցը նշանաւոր երեւոյթ մը կը ցուցնէ, որ քանի մը հին մատենադիրներու և մօտ ժամանակի ճանապարհորդաց դանադան ճառերուն նիւթ մը եղած է: Յայտնի է որ Միջերկրական ծովուն վրայ, անդգալի եղանակաւ մակընթացութիւն և տեղատուութիւն կը ըլլայ. Թէպէտ և անշուշտ տեղ աւելի կամ սակաւ զգալի է ծովեզերքներուն մակերևոյթին համեմատ: Բայց աս ընդհանուր կանոնին հակառակ՝ Նէկրոփոնի ներդուցը որ եօթը ոտնաչափ

ԼՂԵՐԻՍՈՎ ԿԱՊԱՐԸ:

խորութիւն ունի ժայռին ու բաղաբին պարիսպներուն մէջ տեղը, և միայն երեք ոտնաչափ ժայռին և Բէովտիայի մէջ, յորձանքներով և մակընթացութեամբ ու տեղատուութեամբ աղմըկած է միշտ, որ իրենց անկանոն ըլլալով՝ արտաքոյ կարգի բան մըն են: Այլեւմտ ութը միդն տեղ կերթայ կրտն ջուրը՝ մէկ ժամու մէջ. հազիւ երեք հոնգադաւթիւն կունենայ, և յաճախ քանի մը վայրկեանի մէջ իր ընթացքը բոլորովին կը փոխէ: Ահառուած է նաև որ դէպի հարաւային կողմը վաղած ատենը միշտ խիտ արագութեամբ կերթայ:

Աս երեւոյթիս անմիջական պատճառը ջրոյն մակաւստարութեան շարունակ փոփոխութիւնը պիտի ըլլայ, դէպի հիւսիսային և հարաւային կողմը ներդուցին, որ բաւական ընդարձակութիւն չունի ազատ հաղորդակցութիւն ընելով կանոնաւոր յորձանք ունենալու: Բայց զժուարին է աս պատճառները քննել և մանրամասն տեղեկութիւն ստանալ մակաւստարութեան մըշտընաւոր փոփոխութեանը վրայով: Գիւրափոփոխ հովերը՝ մանաւանդ հիւսիսային հովը, բաւական ազդեցութիւն ունին անշուշտ աս զորմանալի փոփոխութեանս վը

լայ : Դարդանեան կիրճէն իջած յորձանքը՝ որ աս կղզիին արեւելեան կողմէն կանցնի, թէպէտ կանոնաւոր է, բայց այնպէս կը կարծուի որ աս փոփոխութիւններուն մէկ պատճառն ալ անիկայ է : Հայր Բաբինոսի կարեւոր նամակին մէջ՝ որ Սպոն ճամբորդին հոգողութեամբը պահուած է, կը կարդամք թէ լուսնի ծննդեան և լուսնի ատենները՝ Լաբիպոսի ընթացքն ալ Ովկիանոսի մակընթացութեան և տեղատուութեան կանոնին կը հետեւի . լուսնի քաւորդ եղած օրերը անկանոն է . ու քսանուչորս ժամու մէջ՝ տաւր, տասներկու, տասուրեք և մինչև տասնուչորս անգամ կը փոխուի :

Կըսուի թէ Լաբիպոսէլ շատ աշխատեցաւ աս երեւոյթիս պատճառը իմանալու, և որ չկրնար զոնքէլ յուսահատութենէն ինքզինքը ջուրը նետելով խեղդուեցաւ : Լս առաւապէն ուրիշ բան չիմացուիր, բայց միայն թէ ան մեծ փիլիսոփային մահը Լապլիս բաղաքին մէջը պատահեց է :

Յամաք երկրին վրայ Լաբիպոսէն քիչ մը վար հարաւային կողմը, քանի մը հին շէնքերու աւերակներ կան, և աւանդութեամբ կըսեն թէ Լաբիպոս մնացորդներն են, ուր տեղ Լապլիսն էր : Յոնաստանի նաւատորմից հաւաքեց Տրովայի գէմ պատերազմի երթալու համար : Յիրաւի ասիկայ պէտք է ըլլալ անշուշտ Սիգենայի մեծ թագաւորին ընտրած տեղը . քանզի ամենէն աւելի կենդրոնական է, և նաւահանգիստը շատ ընդարձակ ըլլալով՝ դիւրութեամբ կընար պարունակելու ան հազար նաւերը որոնցմով Պրիսմու գէմ ղեկայ :

Քրիստոսէ 480 տարի առաջ, երբ որ Պարսից բանակը Վսէրքսէսի հրամանատարութեամբ Լաբիպոսի Յոնաստանը եկաւ, քիչ մը ժամանակ Սիգենայի ծոցին բերանը կեցան, որ Լապլիսի հիւսիսային ծայրին գէմը կիցնայ . հոն քանի մը պատերազմներ ըլին . և Պարսից նաւատորմիղին մէկ մասը՝ որուն յոնձնուած էր կղզին դիտելու, սաստիկ ալեկոծութենէ մը խորասոյգ եղաւ կղզիին արեւելեան կողմը, ուր տեղ շատ վտանգաւոր է, և նաւաստիները այսօրուսն օրս ալ դեռ կը վախնան, Գարդանեան կըճին սրընթաց յորձանքին համար . մանաւանդ՝ որ ատենսս յորձանքը կա-

ճի, արեւելեան հովերուն սաստկութենէն, որոնցդէմ ապաստանարան մը չունի կղզին : Վսէրքսէսի նաւերուն մնացորդը՝ Յոնաց ետեւ ընկաւ Լաբիպոսի հանդիպակայ նեղուցէն անցնելով . աս պարագայէն կընամք զաղափար մը ունենալ ան ատենի խիստ երեւելի նաւերուն մեծութեանը վրայօք . քանզի գէթ ստոյգ կըրենայ թէ անոնց ամենն ալ եօթը ոտնաչափ ջուրէն աւելի խորը չէին իջնար . և հաւանական է կարծել թէ անոնց մեծ մասը աւելի փոքր նաւեր եղած ըլլան :

Բանաստեղծութեան երէս հայտնաւոր անհանելիք :

Ներսիստէն, Պաքոնի և Ֆրենկի :

Ներսիստէն բանաստեղծութեան արհեստին համար շինած իր ճառին մէջը գեղեցիկ սահման մը կուտայ բանաստեղծութեան, այսպէս ըսելով . «Պատմիչին ու բանաստեղծին տարբերութիւնը ան չէ որ մէկը արձակ կըզրէ և մէկը ոտանաւոր : Լապլիս շատ աղէկ կընայ մէկը Հերոդոտոսի պատմութիւնը ոտանաւորի դարձունել, և անիկայ ոտանաւորի մէջ ալ տակաւին պատմութիւն կըմնայ ինչպէս որ հիմայ է արձակին մէջը : Բայց անոնց զանազանութիւնը աս է որ՝ պատմիչը կըզրէ ինչ որ հանգիպեց է, իսկ բանաստեղծը՝ ինչ որ կըցեր կամ հարկ եղեր է որ պատահի : Լս է պատճառը որ բանաստեղծութիւնը առաւել կարեւոր և առաւել բարոյական է քան որչափ պատմութիւնը . քանզի բանաստեղծութիւնը ընդհանուր բաներուն վրայօք կըզրէ, իսկ պատմութիւնը մասնաւոր դիպումները կըպատմէ» :

Նշնարին կըթուի որ կարող ըլլայ մէկը ասկէ աւելի քիչ խօսքով և աւելի փիլիսոփայական պարզութեամբ բանաստեղծութեան յարգը հաստատել :

Լս կարեւոր մասին վրայ Պաքոն՝ որ հասարակօրէն Ներսիստէնի հակառակորդը սեպուած է, այնպէս ճիշդ կըհետեւի անոր՝ որ կարծես թէ միայն վերոյիշեալ խօսքերը կըմէկնէ : Վսէրքս Վսէրքսէսի խաբարութեանն ու անոնց բարձրանալէն վրայօք գրած ճառին մէջ՝ Վիրք Բ, Վ. 13, այսպէս կըսէ .

«Որովհետեւ զգալի աշխարհը արժանապատուութեամբ մարդուս հոգիէն ստորնագոյն է, այնպէս կըթուի որ բանաստեղծութիւնը մարդկային ընթերցանք կուտայ՝ ինչ որ պատմութիւնը չունի տալու, ու քիչ շատ կըհաճեցնէ հոգին կեղծեալ բաներով, որովհետեւ անոնց հաւասար իրական բաները չունի որ տալ անոր . վստէս զի թէ որ մէկը ուշադրութիւն բնէ ըսածիս, բանաստեղծութեան տապալուծիս մէջը կը

գտնայ ան ճշմարտութեան մեծ ապացոյցը՝ թէ մարդկային հոգին իրերուն մէջ առաւել կըսիրէ՝ տեսնել վեմութիւն և փառաւորութիւն կարգ և ներդաշնակութիւն , զբօսանք և պէսպիսութիւն որն որ բնութեան մէջ չկրնար գտնել մարդուն անկումէն ՚ի վեր : Ասոր համար՝ ըստ ուրում ան գործքերը և դիպումները որ ստոյգ պատմութեանը նիւթ կը լլան , չունին ան վեմութիւնը՝ որուն մէջ մարդկային հոգին հաճութիւն մը կը գտնայ , վաղվաղակի բանաստեղծութիւնը կերակրայ որ առաւել դիւցալանական գործքեր կը նարէ : Ասկէ զատ՝ որովհետեւ ստոյգ պատմութեան մէջի դիպումները չունին այնպիսի յատկութիւն մը որ առաքինութիւնը իր վարձքը գտնէ հոն և մեղքը իր պատիժը , վասն որոյ բանաստեղծութիւնը՝ պատմութեան աս պակասութիւնը կը ցոյնէ , ու այնպիսի նարք մը կը գտնէ որ առաւել յարմար են աս նպատակին , և առաւել համեմատ Վախախտութեան օրինացը : Վախ , ստոյգ պատմութիւնը՝ իր միօրինակ անցքերովը ձանձրութիւն կուտայ կարգացողին , իսկ բանաստեղծութիւնը անոր անորժակը կարծրեցնէ արտաքոյ կարգի անակնկալ և զանազան դիպումներ ցուցունելով , որոնք լեցուն են մէկմէկու ներհակ այլ և այլ անցքերով , անանկ որ ան բանաստեղծութիւնը ոչ այնչափ գովելի է իր տուած զուարճութեամբը , քան որչափ վեմի հոգի և մարդը բարք ցուցունելուն՝ որ կը ձաննի իր պտուղը ըլլալու : Ուստի ոչ առանց իրաւունքի է կարծելը՝ թէ բանաստեղծութիւնը գերբնական բան մը կը պարունակէ , ըստ որում վեմութիւն մը կուտայ մարդին , կը յափշտակէ և գրեթէ բարձր տեղումը կը տանի , կեղծիքները մեր փափաքներուն յարմարեցնելով , փոխանակ իրերուն նազանդեցնելու հոգին , ինչպէս որ խելքը և պատմութիւնը կընեն :

Բնուշտ չեմք սխալիլ թէ Պաքոն աս տողերով Բրիտանիոյ ըսածը կը մեկնէր . միայն թէ փիլիսոփային խօսքին քրիստոնէական գաղափար մը կուտար : Վանդի Պաքոն կը պարտապէր , ինչպէս որ Լաւոյսի մէջ ուրիշ երեւելի հեղինակները ժէ դարուն , մէկ նոր փիլիսոփայութեան մը սերմունքը գտնել Բրիտանիոյ անկան կրօնքին մէջ , և այնպէս Մարդուն Բնական վարդապետութեանը համեմատ Ստեփանոսի ըսածը կը մեկնէր : Ստեփանոսը որ ան անկումը անարդ նուաստութիւն մը տուեր էր մարդկային հոգւոյն , ու զանկալ նիւթանկան նազանդեցուցիլ էր , բանաստեղծութիւնով յաւեժական բողոք մը կընէ անկմանը դէմ , մարդու արժանապատուութեանը նպատակու : Հիւրախ երեւակայութեան խիստ գեղեցիկ պաշտօն մը տալ է ստիկայ , ու դժուարին է անոր զօրութեանը վրայով ասկէ բարձրագոյն գաղափար մը ունենալ : Վանդի ան կարողութիւնը որով կրնամք հասնիլ անբաւին՝ ուսկէ բաժնուեր եմք , և անոր յիշատակովը և յուսովը մոռնալ ան աքսորը ուր կը գտնուիմք :

Հեռի անկէ , անշուշտ մեր ամէն կարողութիւններուն աղետագոյնը և առաջինն է :

Իսկ Յիննելն որ նոյնպէս կրօնքի վարդապետութիւններուն մէջ փիլիսոփայութեան հիմը կը փնտրուէր , բանաստեղծութեան սահման մը տուաւ , որ առաջին տեսութեամբ կարծես թէ բողոքովին հակառակ է Պաքոնի խօսքին : Պերճախօսութեան վրայով շինած , գեղեցիկ տրամախօսութեանց երկրորդ գլուխը՝ Տեւեմաքին հեղինակը այսպէս կը գրէ .

« Բանաստեղծութիւնը մէկ աշխարհ կեղծիք մըն է բնութիւնը նկարող : Թէ որ մէկը նկարելու ճարտարութիւնը չունի , երբեք չկրնար մոտիկ ընողին մտացը ազգել իր խօսքը՝ որ գլխովին անարուեստ է , թոյլ և ձանձրացուցիչ : Անգղեշական մեղքէն հետե՝ մարդս բողոքովին զգալի բաներու մէջ արգիլուած է . և աս է իր մեծ թըշուառութիւնը որ կարող չէ երկար ժամանակ վերացեալ բաներու միտ դնել , պէտք է մարմնաւորել ան ամէն սորվելիքները որ կուզէ մարդ իրեն միտքը տպաւորելու . ձեւերու կարօտ է , որ իր դիտողութիւնը անոնց վրայ հաստատէ : Ասիկայ է պատճառը՝ որ մարդկային ազգի անկումէն ետե , բանաստեղծութիւնը և կուսպաշտութիւնը՝ միշտ մէկմէկու հետ կից , հիներուն կրօնքը հաստատեցին » :

Ահա բանաստեղծութիւնը՝ որ քիչ մը առաջ Պաքոն ցուցուց իբրեւ բողոք մարդու անկմանը դէմ , Յիննելն ընդ հակառակն աս թշուառութեան հետեւութիւնը և նախատալից նշանը կը համարէ : Բայց Վաղդիացի մատենագիրը՝ Լեզգիացի փիլիսոփայէն այնքան հեռանալ , որչափ որ ՚ի սկզբան կրնայ կարծուիլ : Վ ան զի բանաստեղծութեան մէջ գաղափարը կայ որ պէտք է յայտնի ընել , նոյնպէս և զանկալ յայտնող ձեւը : Բրիտանիոյ որ փիլիսոփայ էր , յաւեժ առաջինը տեսաւ , իսկ Յիննելն բանաստեղծ ըլլալով՝ երկրորդին աւելի ուշադրութիւն ըրաւ : Պաքոն թէ մէկը և թէ մէկալը շատ յաւըղութեամբ միացուցած կերակրայ . Յիննելն զխաւորապէս ան հարկաւորութիւնը կը գիտէ , որուն մէջ մարդս կը գտնուի երկրաւոր փիճակունենալուն համար , ի՞նչ որ իր մաճութիւնները՝ երկրի վրայ տեսած բաներուն նմանութիւններովը փաթուլի : Բայց Պաքոն վերահասու եղաւ , թէ ոչ միայն ան բանաստեղծութեան ձեւերուն տակը բարձրագոյն կարգի ճշմարտութիւններ կան , սակայն աս ալ թէ ան նոյն ձեւերը նիւթանկանէն գերադանց ըլլալով , յայտնի կը ցուցնեն որ մարդ իր սկզբնաւորութեամբը և իր վախճանովը գերազանց է ան գոյութեանէն՝ որուն մէջ իր ներկայ կեանքը առ այժմ արգիլուած է :

Բնական մը ծակ շատ փոքր չէ երկու բարեկամ մի համար . բայց երկու թշնամիի համար , աշխարհիս տարածութիւնը բաւական չէ :

Սաբաթի Կաթնահամար Սիրիայի հետևող
սրբապետները :

Երրորդայի մէջ առ անունը կուտան տե-
տակ մը աղանդաւորներու որ այսօրուան
օրս դեռ կը գտնուին անոնցմէ Միայի մէջ ,
գլխաւորապէս Պարսիկ շրջակայ տեղ-
ուանքը , Երաքիայի , Պարսկաստանի և Լ-
սորեստանի քանի մը կողմերը ու Հնդկաս-
տանի մէջ ալ : Բայց ամենեւին չվայելը
որ Սաբաթիք քրիստոնէայ կոչուին , որով
հետեւ քրիստոնէայ չեն , և քրիստոնական
հաւատոյ հիմնական վարդապետութիւննե-
րուն մէկն ալ չեն ընդունիր . միայն թէ մը
կըրտութեան սովորութիւնը կը պահեն ա-
նոնք : Եւ ինչ որով քրիստոնէայ չեղողները
այնպէս կը կարծեն որ մկրտութիւնն է միայն
քրիստոնէութեան նշանը , ու անոր ինչ բլ-
լալը չեն հասկնար , ասկից կը հետեւի որ
Սաբաթացոյ մնապաշտութիւնն ալ քրիս-
տոնէական կրօնի մասնաւոր աղանդ մը հա-
մարուի : Բայց առ կարծիքը սխալ է .
վասնի զի քրիստոնէի երեւոյթը միայն ունին ,
ու լոկ մկրտութեան ձեւը պահած են :

Եւ աղանդը՝ հին Սաբաթացիներուն կամ
Վաղդէայիներուն անունը կը կրէ , որոնք
աստղապաշտ էին . բայց ան վաղեմի աղան-
դէն շատ տարբեր է . ինչու որ ասիկայ ուղ-
ղակի Հրէից օրէնքէն յաւաք եկած է ,
հրէշտակներու և դեւերու վերաբերեալ
քանի մը քաղցեական կարծիքներով խառ-
նուած . և առ կարծիքները՝ ինչպէս որ
յայտնի է , հրէութեան մէջ մտեր էին
առջի ժամանակները : Բայց առ խառնուը-
ղին հետ ալ որ հրէութեան գլխաւոր տար-
բերութիւն մը չունի , քանի մը սովորու-
թիւններ ու քանի մըն ալ բարոյական
պատուիրանքներ ունին , որոնց նմանը քրիս-
տոնէական հաւատոյ մէջ ալ կը գտնուի :

Եւ յոռ ամենայնիւ , ասիկայ միայն նշա-
նաւոր բան մըն է որ Սաբաթիք ուղղակի
Յօհաննէս Սկրտիչէն առաջ եկած են ,
ու անոնց աւանդութիւնը կրնայ ծառայել ,
(թէ որ հարկ բլայ աւելի տեղեկութիւն ու-
նենալու համար) գաղափար մը տալու մեղի
թէ ինչ մարդիկ էին առ մեծ մարգարէին
աշակերտները , որ ինք իր ձեռքով մը
կըրտեց զՅիսուս Վրիստոս Յորդանանու
մէջ : Սաբաթիք Յօհաննէս աշակերտ կան-

ուանեն զերենք , և սոյն մարգարէին կողմնա-
կանները հաստատած են իրենց աղանդը ,
անանկ որ Յօհաննէս Սկրտիչէն մեռնելէն
ետեւ , մէկ դի կեցան ու չունեցին Յիսուսի
հետեւողներուն հետ միաբանելու : Ասկից
գտա՝ ջանացին կրօն մը հաստատել ու մը
կըրտելու սովորութիւնը պահեցին , ինչպէս
որ սորվէր էին Յօհաննէս Սկրտիչէն :

Յօհաննէս առ աշակերտներուն վրայով
Վործք առաքելոյն մէջ ալ յիշատակու-
թիւն եղած է . և յայտնի կերեւայ որ ան
նոյն ատենը՝ Վրիստոսի աշակերտներուն
պէս ասոնք ալ Պաղեստինէն դուրս ցրուե-
ցան : Վանդի Վործոյն մէջ Վ. Ժը ,
գիտուն ու պերճախօս Հրէի մը պատմու-
թիւնը կայ , որ Լափեսոս եկաւ Պօղոս առա-
քեալէն քիչ մը ետքը , անկէց Կորնթոս
գնաց , և առ քաղքներուն մէջ՝ իր վարդա-
պետութեան նախանձովը վաւերած շատ
մարդ դարձուց : Սաբաթիք ալ առ բարո-
ղութեան առաջ եկած , Յօհաննէս մկրտ-
ութեան սովորութիւնը պահեցին մինչև
մեր օրերը . և առ գլխաւոր արարողութեան
ատենը զընցուած խօսքին նայելով ի-
րենց սկզբնաւորութիւնը այնպէս յայտնի
կիմացուի , որ ամենեւին տարակոյս չմնար :
Վանդի մինակ առ խօսքը կըսեն . « Եւ կը
մկրտեմ քեզ նոյն մկրտութեամբ , որով
Յօհաննէս իր աշակերտները մկրտեց » :
Եւ խօսքը բնաւ աստուածաբանական խմատ
մը չպարունակեր , բայց իր պատմական նը-
շանակութիւնը կատարեալապէս յայտնի է :
Սաբաթիք կը հաւատան որ Յօհաննէս բ-
տա՛ թէ Սիսիայի պիտի գայ , ինչպէս որ
Խաբայեցի ուրիշ մարգարէները ըսին ,
բայց չեն ընդունիր որ Յիսուս Վրիստոս
բլայ ան Սիսիայի , և Հրէից պէս անոր
գալուն կըսպասեն : Աւստի կը հաստատեն
որ Յիսուսի աշակերտները այլայլեցին մը
կըրտութիւնը՝ Յանուն Հօր և Որդւոյ և
Հօգեոյն Սրբոյ մկրտելով , և թէ Յիսուս
արտօնութիւն չունէր այսպիսի իշխանու-
թիւն մը տալու անոնց : Սրբոյն Յօհաննէս
նմանողութիւնը և յիշատակութիւնը իրենց
հաւատքին գլխաւոր հիմունքն են :

Իրենց կրօնական արարողութեան ժամա-
նակը՝ ներկայ գտնուողներուն մեղը և քանի
մը մարտիս կը բաժնեն , 'ի յիշատակ իրենց

սխաշտարնին անապատին մէջ աս կերպով ապրելուն, և ասիկայ է իրենց Հաղարդութիւնը: Ըմեն տարի մկրտութիւննին կը նորոգեն. աս բանիս համար մեծակայ զեւտին եղբրքը կերթան, հոն կը հանուին և ջուրին մէջ մանալով աղէկ մը կը լուացուին. երբ որ ջուրէն կեղան, քահանան զեւտեղբրքը կայնած ինչպէս որ սովորաբար Յօհաննէս Սկրտիչը կընկարուի, ամանով մը ջուր կը լեցունէ անոնց գլուխը ըսելով. «Ես կը նորոգեմ քու մկրտութիւնդ յանուն Հօր և մեր փրկչին Յօհաննու. ինչպէս որ անիկայ Յորդանանի մէջ մկրտեց Հիւսիսը և փրկեց զանոնք, ասանկ ալ քեզ պիտի փրկէ»: Ուրիշ երեւելի տօն մըն ալ ունին «Հրաշքի տօն» կոչուած, որ Սուրբ Յօհաննէսի բրած հրաշքին յիշատակն է, կըսեն, որ ատենօք Վալիլեան ազատեց Տիւրեքական ծովէն ելած հրեշէ մը: Ըն հանդէսին ատենը որոնց գործը որ կընէրէ, կամ մեծ ջերմեւանդութիւն մը ունենալով ուրիշ բան չեն մտածեր, կըլլան իրենց երկիրներէն ու Վալիլեայի մէջ Տիւրեքական ծովին եղբրքը ուխտի կերթան, ան նոյն տեղը որ կըսեն թէ Յօհաննէս Սկրտիչ ստրաններ է գհրէշը: Իսկ շատ զբաղմունք ունեցողները կամ ջերմեւանդ չեղողները բաւական կը համարին իրենց գտնուած տեղը աս տօնը կատարելու: Ըսանկ երկու ուրիշ տօն ալ ունին, քի Յօհաննու ծննդեան և մահուան տօները:

Սաբաղիք չորս սրբազան զիրք ունին. առաջինը Տէփան կոչուած, կը ծառէ հրեշտակայ երկինքէն իյնալը և մարդուս ըստեղծուիլը. երկրորդը՝ Սեբաստիան, լաւիս, սրբայն Յօհաննու յայտնութիւնը, որ աս մարգարէն իրենց նախնիքներուն տուեր է, կըսեն. չորրորդը՝ Բարսիլէ կանուանեն, որ կը պարունակէ իրենց բոլոր կրօնական արարողութիւնները: Սեփ գլուշութեամբ կը պահեն աս գրքերը և հաղուադիւտ են. Սարոնները՝ որոնց մէջ կը բնակին իրենք, շատ ջանացին բնաջինջ ընելու աս գրքերը. վանորոյ որու քով որ կը գտնուէ շատ աչալը ջութեամբ կը պահէ զանոնք: Վաղղիոյ Թագաւորական գրատունը Սաբաղիք ձեռագիրներէն շատ կան, որ

Լուի Ժիլին ատենը հաշակաւոր Բարսիլէի իր սխաշտարնին հրամանաւր Վաղղիոս բերուած են: Սեղբեսարոս Տը Սաբի անուանով գիտունը՝ աս գրքերուն վրայով ծանօթութիւն մը գրեց, ու ինչ ըլլալին ինչպէս, քանզի շատ ատենէ ի վեր փոշի մէջ փնայեր էին ու մէկը չէր գիտեր անոնց կարեւոր ըլլալը:

Հոս կը գնեմք Սաբաղիք մէկ աղօթքը, և իրենց Սրբոյն Յօհաննու յայտնութիւնը ըսուած գրքէն մէկ յօդուած մը, իրենց բարոյականը ցուցնելու համար:

«Երկրպագութիւն կրօնատուցանեմք քեզ փառաց Թագաւոր: Ենթադրութիւն ըրինք, Թողութիւն տուր մեր մեղքերուն: Վառն որ բարի ես և գթած ողորմէ մեզի: Վի ինքնիշխան Թագաւոր լուսոյ, մեր աղաչանքը լսէ: Վառն որ կը պահպանես աղէկ արարածները ան ամէն բանով որ բարի է, ով ամէն պարգևներուն բաշխող, զօրութիւն տուր մեզի: Եղատիչ հաւատացեալ փրկէ մեզ ամէն չարէն: Փրկիչ հօգեօց աղաատէ մեզ ամէն մեղքէ. եղանօղ ամէն շարութեան, գէշութիւնը և բարկութիւնը բնաջինջ ըրէ մեր սրտէն: Փառաց Թագաւոր կը խնդրեմք որ մեր վրայ հանգչի քու փառքը: Վառն որ խաղաղարարներուն ձեռքտու ես, քու ձեռքովդ բռնէ մեզ որ չկործանիմք: Վառն որ բուն ճշմարտութիւնն էս, ճշմարտախօս ըրէ մեզ: Պահապան հօգեօց՝ պահպանէ մեզ. ճշմարտութեան առաքեալները՝ իրենց առաքելութեան պաշտօնը քեզմէ առին, ով աղբիւր իմաստութեան, արդ կաշաշեմք որ քու բարկութիւնդ չձանրանայ մեր վրան: Սենք ողորմելի մեղաւորներ եմք, չըլլայ որ մեր յանցանքները բարկացունեն քեզ. Թողութիւն տուր մեր մեղքերուն, ինչու որ մեղաց գերի եմք: Ողորմէ մեզի ով ամէն արարածներուն և հօգիներուն Տէրը: Օրհնեալ ըլլայ քու անունդ»:

«Օգոյշ կեցիր որ գողութիւն չընես. ստախօս մի ըլլար. մարդասպանութեան յանցանքով մեղաւարտ չըլլաս. ոսկիի ու արծաթի աչք չտնկես. սատանային և իր կուսքերուն երկրպագութիւն չընես: Լուսոյ Թագաւորը, աշխարհիս ինքնիշխան տէրը, ամէն մարդուն հօգին պիտի դատէ իր գործքերուն համեմատ: Սատանայական կախարդութեանց մէջ զինքդ վարժեալ չտաս. սուտ վկայութիւն չընես. արդարութիւնը չխանգարես. վասն զի ով որ արդարութիւնը կը խանգարէ, բորբոքեալ կըսինք մէջ պիտի ձգուի: Եղբարաց ու

դորմութիւն սուր . տուած որդմութիւնդ մարդու չիմացունեն . թէ որ աջ ձեռքովդ տաս , ձախ ձեռքդ չիմանայ , և թէ որ ձախովդ տաս աջ ձեռքդ չիմանայ : Երբ որ մէկը կրտսնես որ մերկ է , հաղուեցուր զանիկայ . երբ որ հաւատացեալ մը նեղութեան մէջ կրտսնես , աղաւթ զանիկայ : Պատուէ քու հայրդ և մայրդ և ծերերը . վայ անոր որ իր հայրը և մայրը կանարգէ : Վտեղլու և խմելու ատենդ , դուրս ելելու և տուն դառնալու ատենդ , և ամէն բանի մէջ , պատուէ և վրաւարէ Վստուծոյ անունը :

Սարխայինները խիստ միաբան են մէկմէկու հետ . ամուսնութիւնը շատ պատկառելի է անոնց մէջը : Բնդհանրապէս այր մարդիկ երկրագործ են , ու կնիկները մտաբաս կերպաս դործելու կը զբաղին : Իրենց հաղուստը , կերակուրը , հիւրասիրութիւնը և ամէն արտաքին բաները , իրենց շքանքները բնակող Վրաբացիներուն սովորութեանը պէս է : Կրօնքին միայն իրենց և անոնց մէջ նշանաւոր սահման մը կը հաստատուէ :

Տասնութութներորդ դարուն մէջ աւաջին անգամ ուշադրութիւն բնեւ սկսան Վերապայի մէջ , որ տասնի՛ ամէն կերպով հետաքրքրական և քրիստոնէութեան աւջի ժամանակներուն պատմութեանը կարեւոր , ազանդ մը կայ : Կարմիրեան կրօնաւոր մը խնայատիտ անունով , որ Հռովմայէն Վրեկը քարոզութեան խրկուեցաւ Վեստորականներուն մէջ , իր ճամբորդութեան տունը առիթ առնեցաւ Սարխայիններ տեսնելու և քննելու զանոնք : Բ. քարոզիչը երբ որ Հռովմ դարձաւ , 1652ին Վատիներէն գիրք մը հրատարակեց աս անունովը . Պատմութիւն սկզբնաւորութեան սուրբ Հոսաննէսեան կոչուած քրիստոնէաներուն ծիսից և մոյորութեանցը : Ետքը տասնութութներորդ դարուն ճամբորդները , և մասնաւորապէս՝ Վեմիֆեր անունով մէկը , որ Սուդի թագաւորէն Պարսկաստան խըրկուած դեսպանին հետ ընկերացաւ , 1683ին , սկսան Վրեմուտքի մէջ Սարխայեաց վրայով տեղեկութիւններ հրատարակել : Բայց ամենէն տղէկ ու ճիշդ ծանօթութիւնը Սատթեա՛ Վորպէրկին շնորհն է : Բ. հեղինակը քանի մը տեղեկութիւններ ստացած

էր Փարիզու գրատունէն , ու Կոստանդնուպոլսոյ մէջ դիտուն Սարնիններու հետ տեսնուելէն , որոնք Սարխայիններուն մէջ բնակէր էին : Փարիզի գրատան ձեռագիրները աս նիւթիս վրայով՝ որ շատ թանկադին բաներ են ու Վերապայի մէջ անոնց նըմանը չգտնուիր , եօթը հատոր են ու բունի մը գրքի մէջէ ելած թերթեր , Երոնք Սարխայեաց լեզուով գրուած են , որ յատկապէս Վստուծոյ գաւառական բարբառ մըն է , և երբէք ամբողջ տպուած կամ թարգմանուած չեն : Ս. Տը Սասին , արեւելեան լեզուաց քաջամուտ դիտունը բաւական համարեցաւ , ինչպէս որ ըսինք , միայն բնդհանուր ծանօթութիւն մը տալ աս գրքերուն վրայով * :

* Եւր Վատխարանին հարապատմութեանը և արժանատիութեանը վրայ : Թ. Բ. Ի :

Յովսէպոս՝ որ աղգաւ Հրէայ էր և Թըշնամի Վրիստոնէական հաւատոյ Վրաբերական դարուն մէջ , շատ որոշակի կը պատմէ մէկու մը համար իր օրովը , որուն անունը՝ կրէ , Վրիստոս էր . որ շատ զարմանալի գործքեր ըրաւ , և որ խաչուեցաւ ու ետքը կենդանի երեցաւ իր աշակերտներուն : †

Թաւրուա՝ Հրէական աւանդութեանց հին Վրքերը՝ ‡ որոնք լեցուն են Վրիստոնէութեան դէմ ամբաստանութիւններով : Վրիստոսի ծնունդը կը պատմեն թէ ան՝ Սարիամին Սրդին էր , որ ան Հեղին աղջիկն էր : Կաւ չէն համարձակիր ուրանալ անոր զարմանալի շատ հրաշքներ գործելը միայն

* Արի պատմութիւնը Փարիզ տպուած զաղ դիարէն Սաւազէն փիթթօրեպէն քիչ մը համառօտելով թարգմանեցինք , բայց չէ թէ կատարեալապէս ստոյգ բնաւ կընդունինք պատմիչն բոլոր ըսածները , քանզի ոմանք կուրսան Սարխայեաց Հոսաննէս Սրտոյի աշակերտները բնաւ , ըսելով թէ բուն Սարխայիններ ան կերպովը կը պատմեն իրենց կրօնքին հիմնադիր Հոսաննէսին վրայով , որ բոլորովին տարբեր է Վեստորանի մէջ Հոսաննէս Սրտոյի պատմութիւնէն . դորքինակ , կըսեն թէ իրենց Հոսաննէսը Հերովդէսի ձեռքով չապանուեցաւ , այլ՝ բնական մահուամբ մեռաւ . Պարսկաստան Սրտաւորա քաղաքի մէջ , և թաղեցաւ . նոյն քաղաքը դաշտի մէջ մէջ , կը պատմեն նաեւ թէ անիկայ կարգուած էր և չորս դուռակ ունէր :

† Josephus Lib. XVIII. Cap. 3. § 3.

‡ Ժամանակը երկուք է , Միշնա և Սեմարա : Երազմիր Հրէական աւանդութեանց հաւաքումն է ք դարուն մէջը գրուած : Երկրորդը առջինի բացատրութիւնն է՝ երրորդ դարն մինչև վեցերորդ դարը զանազան աւանդներ գրուած :

Թէ դիւթական զօրութեան կրնձային անիկայ : Նոյն Վերքը կը խոստովանի նաև Վրբիստոսի աշակերտաց հրաշագործութիւն կատարելու կարողութիւնը . ու նաև ետքի ատենները եկող շրջից ուրիշ մատենագիրները կրկին և կրկին խոստովանել են Վրբիստոսի կարողութիւնը մեռելալ յարուցանելու , բորոտները սրբելու , և ք :

Վրբիստոնէութեան գլխաւոր նիւթերուն ու մանաւանդ Վրբիստոսի հրաշագործութեանը և յարութեանը վրայով Պոնտոցի Պիղատոսին ալ վկայութիւնը ունիմք , Վարձ՝ Պիղատոսի * ըստած գրքի մը մէջ , որն որ Հռոմտիանոս Սարտիրոս և Տերտուլիանոս իրենց՝ շրջական և Հեթանոսական կրօնից դէմ , Վրբիստոնէական հաւատքին պաշտպանութեանը համար գրած գիրքերնուն մէջ իբրև արժանահաւատ վկայութիւն ՚ի մէջ կրբերին : Շշմարիտ է որ ան գիրքը չկայ հիմա , բայց մէկը չընար տարակուսիլ թէ կար ատանկ գիրք մը և եկեղեցւոյ առաջին դարերուն աղէկ գիտյուած էր ան :

Սուրբ Պիլատոսի հաշակաւոր Հռովմայեցի պատմիչը՝ կրօնիւ Հեթանոս , իր գրքին մէջ՝ որ գրեց յամի իբրև 116 , իր խօսքը Վրբիստոսի վերաբերելով , կրսէ շրջից համար՝ թէ Հռովմէն արտաքսուեցան ապստամբութեան հետեւիւնուն համար , աս բանին գլուխ ունենալով Վրբիստոս ըստած մէկը : Պատմիչը անշուշտ շրջաններն ու Վրբիստոնէաները մէկմէկու հետ կը շփոթէ աս տեղս , որովհետև հաւատացեալներուն շատերը շրջութենէ դարձած էին և չհաւատացող շրջաններն ալ շարունակաբար մէկալներուն գէմ խռովութիւն կը հանէին : †

* Acta Pilati.

† Տերտուլիանոս իր Կատաղութեան մէջ , (Տես նախընթաց թիւ երես 2) որն որ Վայսեր կամ Հռովմայ ծերակոյտին և կամ ատենակալաց ներկայացոյց , կրսէ , թէ Տիրեթոս որ Վրբիստոսի Ժամանակը Վայսը էր , Վրբիստոսի բոլոր բրածներուն՝ ու նաև մահուան , յարութեան և իր աշակերտաց երեսունը լուրը Պիղատոսին առնելով , առաջարկեց ծերակոյտին որ Վրբիստոս իրենց չատուածներուն կարգը դատուի : Բայց ծերակոյտը լնդունեց աս առաջարկութիւնը , պատճառելով թէ Վայսը արդէն իրեն մատուցուած ան պատիւը մերժած էր : « Բննեցէ բուն ձեր քաղաքական յիշատակարանները՝ կրսէ Տերտուլիանոս , ու կրտեսէք որ Վայսերաց մէջէն Վերքն եղաւ առաջինը աս կրօնին դէմ պատերազմ յարուցանող » :

‡ Suetonius in Claudio Cap. XXV.

Տակիտոս պատմագիր Հռովմայեցի և Հեթանոս , որ ծաղկեցաւ Տրայանոսի օրովը յամի 110 , Վերքն՝ կողովոսի յաջորդին պատմութիւնը գրած ատենը , յամի Տեառն 64ին եղած Վրբիստոնէաներուն համար խօսեցով , « Ես անունին (աղանդին) հեղինակը՝ կրսէ , Վրբիստոս էր . որ Տիբերիոսի Թագաւորութեանը Պոնտոցի Պիղատոսի ձեռքովը իբրև յանցաւոր պատժեցաւ մահուամբ » * :

Պիլնիոս փոքր՝ իր Տրայանոսի խրկած նամակին մէջը՝ գրեալ յամի 107 , « Հիսուսի՝ կրսէ , երկրպագութիւն կրնեն իր հետեւողները իբրև Լստուծոյ , ու մէջերնին փոփոխակի երգ մը կերգեն անոր իբրև Լստուծոյ » † :

Իլիոս Լամպրիտիոս Հռովմայեցի պատմիչ մը կը պատմէ Լուքսսանդր Սեկրոս կայսեր վրայով , որ Թագաւորեց յամի 222—235 , թէ իր առանձնական մատուռներուն մէկուն մէջը չաստուածացեալ Լայսերոսց արձանները կային ու նաև բանի մը շատ բարի մօրդոց արձաններն ալ , ասոնց մէջ Վրբիստոսին ալ յիշուած է , և թէ անիկայ ուղեց տաճար մը կառուցանել Վրբիստոսի՝ ու աստուածներուն կարգը ընդունել զանիկայ . բայց պատգամախօսներու հարցնողներէն արգիլուեցաւ , քանզի անոնք անանկ բսեր էին որ եթէ աս բանը ըլլայ՝ բոլոր ժողովուրդը երեսէ պիտի ձգեն մէկալ տաճարները ու Վրբիստոնէութեան դառնան : ‡

Կելսոս՝ Վրբիստոնէութեան շատ սաստիկ թշնամիներէն մէկը որ երկրորդ դարուն վերջերը գրեց իր գրութիւնները , Վրբիստոնէութեան հիմնադրին վրայով կը խօսի թէ իրմէն քիչ Ժամանակ առաջ եկած է , և աւետարանին մէջն Վրբիստոսի վերաբերեալ գլխաւոր բաներն ալ կը իշխէ բսելով , թէ « Ես պատմութիւնը Լեւտարանիչներուն գրութիւններէն օրինակած եմ » , * ր բսել է թէ անոնք իր օրովը անշուշտ կային : Եստ օրինակներ առաջ կրբերէ աս գիրքերէն՝ ցուցնելով թէ անոնք Հիսուսի ա

* Taciti Annales Lib. XV. Cap. 44.

† Plin. Epist. Lib. X. Cap. 97.

‡ Lampridius in Vita Sev. Cap. 29. & Cap. 43 :

շահերաներուն գրութիւններն են, որոնց անուններովն որ ան աւետարաններն ալ կը կոչուին : Արխատովանի նաև Վրխատովի հրաշագործութիւնները, և ամենեւին աւնոյմէ մէկն ալ չուրանար, ետքը կըսէ թէ մոգական զօրութեամբ գործուեցան աւնոյք՝ որ Վրխատու Ագիտատի մէջ սորվեցաւ :

Պորփիրիոս՝ ուրիշ գիտուն հակառակորդ մը Վրխատունէութեան, Ալեքսանդրիէի դուր մը ետքը, ընդունեց թէ կար Վրխատու ըստած անձ մը, ու նաև պատուեց ալ զանկէպ իբրև բարեպաշտ մէկը, որ երկինքը փոխադրուեցաւ՝ որովհետև չատուածները հաճեցան անոր : Ընդունեց նաև Վրխատովի հրաշագործութիւնները իբրև ճշմարտապէս կատարուած :

Յուլիանոս ուրացող Կայսր՝ ծաղկեալ յամի Տեառն 331—363, թէպէտ Վրխատուի Կոտուածութիւնը կուրանար՝ բայց Կոր Կոտակարանին պատմական մասերուն ճշմարտութիւնը բնաւ չուրացաւ : Արխատովանէր նաև Վրխատովի ու աշակերտներուն հրաշագործութիւնները : Արսէ թէ «Յիսուս համբաւ ունենալու արժանի բան մը չըլտաւ, միայն թէ մէկը այնպէս սեպէ թէ կողը ու կոյրը բժշկելը, և Բեթսայի դղիի գերեզմանէ մէջը դէտէր հանելը երեւելի գործքեր են» : Արխատովանէր թէ Վրխատու գերագոյն իշխանութիւն ունէր դէտէրուն վրայ և ծովուն վրայ կըքալէր, բայց կըջանար ցուցնել թէ ասոնք թեթև բաներ էին : Բայց մեղի՝ ասանկ գործերը բուսական վկայութիւններ են Վրխատուի Արկնաւաք մէկը ըլլալուն :

Մինչև հիմա բոլոր առաջ բերուածէն առանց ընդգիծութեան կերևայ թէ Կոր Կոտակարանին գիրքերը ճիշտ նոյն դարուն և նոյն անձերէն գրուած են, ինչոր որ ցուցուած է նոյն գիրքերուն մէջը : Ինչ որ տեսանք թէ ասոնք առաքելոյ գրածներն են, քննեք թէ ան առաքելութիւնը արժանաւոր վկաներ են :

Թ. Անոնք ժամանակակից էին ան պատմուած գործերուն և ըստ մեծի մասին ալ ականատես վկաներ : Աշխարհիս մէջը երբէք պատմութիւն մը չէ եղեր որ այնքան բազմաթիւ ժամանակակից մատենագիրնէ

րէ և ականատես վկաներէ վկայուած ըլլայ : Ուրիշ պատմութիւնները շատ քիչ ապացոյցներով կընդունինք : Ո՞վ կըտարակուսի Մեծն Աղէքսանդրի ըլլալուն ու անոր վերաբերեալ սրտամուած գլխաւոր գործերուն վրայով, բայց ոչ մէկ ժամանակակից մատենագիր մը գրութիւն մնացած է մինչև հիմա ասոնց վրայով որ քննենք անկէպ ու համադրենք :

Թ. Թէ որ Կոր Կոտակարանին պատմութիւնները սուտ եղած ըլլային, իսկոյն պիտի յայտնուէր աս բանը. քանզի անոնք հրատարակուեցան ճիշտ ան ժողովրդոց մէջը, որոնք որ՝ կըսէ պատմութիւնը, զիպուածներուն ականատես վկաններն էին : Ուրեմն ինչո՞ւ համար ատ մարդիկը լռեցին ու յայտնի չըսին թէ սուտ են Աւետարանի պատմութիւններուն գրութիւնները :

Դ. Առաքեալները բաւական վկաններ էին : Բուն իրենց զիտողութեանը տակը ինկած զիպուածները հասկընալու, և ունոյ վրայ վկայութիւն տալու համար խորին գիտութիւն ունենալու կարօտ չէին : Անոնք բուն իրենց տեսութիւնովը և լսողութիւնովը հասու եղեր էին Վրխատուի զարմանալի գործերուն : Այսին որոյ կատարեալ յորմար էին աս բաներուն վկայութիւն տալու :

Դ. Անոնք՝ ոչ խաբուած էին, ոչ ալ կըխաբէին ուրիշները : Իրենցմէ խաբուած չէին կընար ըլլալ. վասն զի Վրխատուի հրաշքներու ճշմարտութիւնը քննելու պիտտաղէկ պատահութիւնը ունէին : Միշտ Անոր հետն էին և հիւանդին բժշկուելը, բորտին սրբուելը, խուլին ականջը բացուելը, կաղին քալելը, կոյրին տեսնելը, մեռելներուն ողջընալը տեսան, և աս ալ շատ բայ ու յայտնի տեղեր՝ ուր որ նախընթաց պատրաստութիւն անկարելի էր, և հնարք ու խաբէութիւն ալ անհնարին : Ոչ ալ խաբեցին զուրիշները. աս բանին իրենց կեանքին բոլոր ընթացքը, և պատմութեան ամէն պարագաները կըվկայեն : Այսին զի խաբէաները առաքելութեան և բարեպաշտութեան այսքան կանոններ բնաւ չէին կըրնար տալ. անտարակոյս իրենց չար սկըզբունքները իրենց գրութիւններուն մէջ տեղ մը պիտի երևար : Թէ որ խաբէբայ եղած ըլլային, պիտի չհամարձակէին ըսել

Թէ «Յարութիւն առաւ ան մարդը՝ որուն մահը հրապարակաւ և ամենուն յայտնի եղած էր : Թէ ճիշտ իր մեռած ատենը խաւար եղաւ բոլոր երկրի վրայ : և Թէ իր մահուն ատենը մեծ երկրաշարժ մը եղաւ» : քանզի ամէն մարդ պիտի վկայէր Թէ աս բաները իրաւունք չէրան : «Կաւ տղէտ մարդիկնէր ըլլալով : բոլորովին անհաւատալի է՝ որ եթէ խաբէրանէր ըլլային նէ : համարձակէին հրապարակաւ ըսել Թէ օտար լեզուներ խօսելու կարող են :

Անոց բոլոր գրութեան եղանակը կը ցուցնէ իրենց պարզ և արդար մարդիկ ըլլալին : Քանզի բուն իրենց յանձնարարներն ալ կը յիշեն անոնք : նաև քանի մը շատ ծանր յանձնարարներ : անանկ որ մէկ տեղ մը խորամանկութիւն չերևար : «Կաւ Թէ որ անոնք մէկ տեղ միաբանած էին մարդիկ պատրելու : անկարելի բան է որ անոնցմէ մէկը երբեք չյայտնէր ատ միաբանութիւնը : մանաւանդ հոգեւոր որ անշուշտ դիտյա՞ծ պիտի ըլլար ան բանը :

Քրիստոնէութիւնը չընդունողները պէտք է խոստովանին Թէ շատ մարդիկ միաբանեցան տարածելու անանկ խորագիտութիւն մը՝ որ չխոստանար իրենց հարստութիւն՝ պատիւ՝ կամ իշխանութիւն : այլ ասոնց հաւատալի բաներ : և տակաւին անոնցմէ մէկը չէրաւ որ Թէ խոստումը և Թէ սպառնալիքը զրդուէր ան չարութիւնը յայտնելու : Թէ և զանկիպ պաշտպանելու համար ինքզինքը մեծ չարչարանքներու և վտանգներու տակ ձգած էր : «Իմա՞ աղգի համար : կամ հաւատութիւն՝ պատիւ և իշխանութիւն ստալ նալու համար : և կամ ուստ կրօնքի մը պաշտպանութեանը համար՝ որն որ ճշմարիտ ըլլալ կը հաւատացուի : կարելի է մէկը յօժարի չարիք՝ տանջանք : մինչև անգամ մահուան վտանգ կրել : բայց անհաւատները ոչ մէկ անձն մը կրնան ցուցընել որ յօժարութիւն ունենայ ինքզինքը նախատինքի : բանտարկելութեան : տանջանայ և մահուան տակ դնելու ան բանին համար՝ որ գիտէ ինքը Թէ սուտ է : Անհաւատները պէտք է հաւատան՝ Թէ խաբէրանքը առաքելութիւն կրնան սիրել : և կամաւ ամէն չարեաց համբերել : առաքինի սկզբունքները տարածելու համար

որոնք ընկերութեան օգտակար : բայց իրենց վնասակար են : Պէտք է հաւատան՝ Թէ կամ չար մարդիկ բոլոր աղքատ բարքը և կրօնքը բարեկարգեցին : և կամ բարի մարդիկ կը ջնային զանոնք բարեկարգել նենդութեամբ և խաբէութեամբ : Պէտք է հաւատան Թէ քանի մը տղէտ ձկնորսներ : զօրութեան՝ նախապաշարման՝ և ճարտարախօսութեան ու գիտութեան դէմ կարող եղան նորահաւատներ ընելու՝ իրենց դիւցազուն ընտրելով խաչեալ չարագործ մը :

Արդ Թէ որ անհաւատները կողմէն աւանկ հաւատալ Թող հաւատան : բայց մեղի շատ դիւրագոյն է «Կոր Կտակարանին մէջի յիշուած պատմութիւններուն հաւատալ : քան Թէ սուտ կարծել՝ ու ասանկով ան հեռեւելու անտեղի հեռեւելութիւններուն հաւատալ : Քանզի բոլորովին որ բնութեան դէմ բան մըն է կարծելը Թէ մարդիկ յայտնի ստութիւն մը ընդունելով՝ նախատինքը՝ չարչարանքը և մահը՝ պատիւէն հանգստութեանէն և կեանքէն նախամեծար ընտրեն : Այլ խօսքով շատ աւելի դիւրին է Քրիստոնէութեան անժխտելի ճշմարտութիւններուն հաւատալ : քան Թէ անհաւատութեան անկարելի և անտեղի սկզբունքները ընդունել :

Տղայոց ինչ ըլլալիքը՝ մայրերուն ձեռագործն է :

Կ'ըրբեք :

Արդ որ կոկորդիլոսը հանգստանալ կողմէն ու կողայ կերկրնայ գետափը որ արեւին մէջ քնանայ իր բերանը բանալու կըստիպուի : Իր պառկելէն ետքը՝ անմիջապէս բաղմամբ փոքրիկ միջատներ կը յարձակին վրան : որոնք շատ կը գանուին Ադիպտոսի մէջ : որ տեսալի մը մեծ էն : Աս փոքրիկ կենդանիները՝ կոկորդիլոսի ազատներուն մէջ մնացած մսին հօտը առնելով : որն որ չկրնար մաքրել : կողմէն կը լցուին այնչափ շատ : որ կոկորդիլոսի բերնին ներսի կողմերուն գոյնը խկոյն կը փոխուի : ու բնական կարմրութիւնը երթալով շատ անգամ բոլորովին թխագոյն կը դառնայ : այնքան բաղմամբ էն յիշեալ միջատները : Աս մեծիւններէն մէկը մարմինի մը փափուկ տեղը գալուն պէս մարմնաջ

կուտայ ու շուտ մը կտրմըցնելով շատ ցուկը պատճառէ : Արեւմտ յայտնի է թէ ինչ տանջանք կունենայ կոկորդիլոսը , երբոր անհամար մեծիս իր բերնին մէջը քմայը և ընդունի վրայ կըլեցունին : Գլխովին անհընար է իրեն որ այսպիսի տանջանքի մը զիմանայ՝ թէ որ փոքրիկ թուռն մը որ խիստ շատ կըդռնուի՝ Նիլոս գետին եղէրքը , օգնութիւն չհասնի իրեն : Եւ կենդանին որ լատիներէն Տրոգիլոս կըկոչուի , նոյն մը ժեսներովը կապրի : Աստի երբոր կը տեսնէ որ առատօրէն ուտելիք կայ իրեն , առանց վախնալու կոկորդիլոսին բերանը կը մտնէ կըկենայ հոն ու կըսկսի ջարդել անոնց շատը որ գազանին բերնին մէջ փակեր են ու արիւնը կըծծեն : Կոկորդիլոսը՝ աղէկ գիտնալով թուռնին ըրած երախտիքը , ամենեւին վնաս մը չտար անոր : Բայց իր երախտագիտութիւնը ասով ալ զոհ չըլլար , քանզի ինչ աստէն կուգէ որ նորէն գետը մտնէ , հոգ կըտանի շարժմունք մը ընելով՝ որով կլնացունէ թուռնին որ հեռանայ իրմէ : Թուռնը կլնանայ անոր կամքը , անմիջապէս կըթուշի , ու կոկորդիլոսը ան երեւոյթ կըլլայ :

Եւ գարմանալի բանը՝ որ անտարաւիյս է , հիներէն ալ գիտէին , ու Արոգոտոս՝ Նիւտոնէ և ուրիշ շատ հեղինակներ արոր վրայով խօսած են , ետքի ընտղնիներուն անհաւատալի էր և մինչև անգամ ըսողներ եղաւ որ տիկայ իմ հաճոյից հնարուած առատակ մըն է : Աստի Ս. Դեօֆրէ-Սէնդ Իլէր* մեր դարուն անուանի գիտնականին շնորհապարտ եմք որ հին հեղինակները արդարացուց և անոնց ըսածը հաստատեց : Բանգի Ազիպոտոս գացող զիտնականներէն մէկը ըլլալով , Գաղղիացուց աս երկրին տիրելու ժամանակը , անձամբ ականատես եղաւ Նեղոսի եղերքը , կոկորդիլոսին ու թուռնին մէջը եղած հետքերը ական բարեկամութեանը : Եւ բանը զիտուած է նաև Սուրբ Գամենիկոսի մէջ ալ . միայն թէ իմ որում Տրոգիլոս թուռնը չգտնուիր նոյն երկիրը , ուրիշ թուռն մը կայ որ նոյնպէս կոկորդիլոսին օգնութիւն կըհասնի : Եւ թուռնն ալ Նի-

զիպոտոսի թուռնին սովորութիւնը ունենալով , մի և նոյն կերպով է թէ ըրած ծառայութիւնը և թէ գազանին բերնէն ալ դուրսելը :

Հետաքրքիր Կանոնը Երրորդականն է :

Ճանապարհ կայ՝ որ շիտակ կերպ մարդոց , բայց անոր վերջը մահուան ճանապարհներ են :

Նաակ , ԺԳ , 25 :

Յայտնի է որ ինքզինքնիս ուղիւ ճանապարհի մէջ կարծեսնիս վկայութիւն մը չէ թէ իրաւ առնակ է : Արնայ ըլլալ որ ճամբորդ մը մուրի իր ուղած ճամբէն , ու տակաւին իր մաքին մէջը բռնող օվին կարծէ թէ ինքը շիտակ ճամբուն մէջն է և թէ իր աեղը պիտի հասնի շուտով : Արնայ ըլլալ որ նաւագետ մը հաստատ կարծէ թէ ծիշա իր միտքը դրած նաւահանդիսաւ կըմտնէ , որ աստէն նաւը իրաւցընէ գէմ է գրեթե ուղղակի կընթանայ գէպի ժայռերուն , ուր վարնուելով պիտի խորտակի հաշարու մէկ կտորներու բաժնուելով : Արնայ ըլլալ որ հիւանդ մը հաստատութեամբ հաւատայ թէ օր ըստ օրէ իր առողջութիւնը ձեռք կըբերէ , որ աստէն արգեամբ իր հիւանդութիւնը օր ըստ օրէ սաստկանալու վրայ է և քիչ ատենէն գերեզմանը պիտի գընայ ինքզինքը : Եւ մէն աս վկայութեանը հասարակօրէն տեսնուած են . և ամէն մարդ կըխոստովանի թէ յիշեալ անձանց կարծիքը աս բոները չեն փոխեր , այլ ինչ որ ըլլաւ է կըլլայ թէ և անոնք անանկ հաստատան :

Եւ թէ որ աշխարհային բաներու մէջ մարդիկ միշտ ենթակայ են սխալելու , հապա սրջափ ևս առաւել կրնան սխալիլ հոգեւորին մէջ : Սուրբ Գիորքը կիմացընէ մեզի թէ «Սարգուս սիրաւ բոլոր բաներէն աւելի խաբեայ ու անհնարին չար է» : ԼըԷ՛. ԺԷ. 9 : Ընթերցող՝ շատ դիւրին է մարդուս՝ կրօնքի նիւթերուն մէջ ինքզինքը խաբել . դիւրին է հաւատալ թէ ճշմարտութեան մէջն եմք , որ աստէն բոլորովին սխալման մէջ մնացած եմք . դիւրին է անանկ ճամբայ մը ընտրել՝ որ կերպայ թէ մեզ երկիրքը պիտի տանի , որ աստէն իսկապէս դժոխքը տանելու վրայ է : Ճամբայ մը կայ՝ որ շիտակ ըլլալ կերպ մարդոց , բայց անոր վերջը մահուան ճամբաներ են :

Սէկ հարկաւոր հարցմունք մը կայ հիմա հոս : Որովհետեւ աս բաները ասանկ են , որեւմէն ինչպէս կրնայ գիտնալ մարդ թէ ինքը շիտակ ճամբուն մէջն է , ինչպէս կրնայ գիտնալ թէ ան իրեն շիտակ երեւած ճամբան , մահուան

*M. Geoffroy-Saint Hilaire.

ճամբայ չպիտի տանի վերջը: Թե որ հարցու-
նողը արդարև ճշմարտասեր ու անկեղծ մեկն է,
անոր պատասխանը դիւրին է, որն որ իմ հի-
մակուան առարկաս պիտի ըլլայ ցըցունելու:

Խ. Լստուած՝ գիրք մը տուեր է մեզի, ուր-
կէց փրկութեան ճշմարիտ ու մէկ հատիկ ճամ-
բան կարենամք սորուիլ, և ահա աս մասնաւոր
նպատակին համար էր որ Լստուած Սուրբ Գիր-
քը գրել տուաւ, և թէպէտ զանազան տարբեր
մարդիկներ գրեցին զանիկայ, բայց ամէնն ալ
Լստուածային աղբեցութիւնովը ու Սուրբ Հո-
գիին անսխալ առաջնորդութիւնովն էին, ինչպէս
որ կրնէ Պետրոս. «Ինչու որ չէ թէ բնաւ մարգա-
րէութիւնը մարդոց կամքին պէս տրուեցաւ,
հապա Սուրբ Հոգիին շարժուած Լստուածն է-
ղած մարդիկները խօսեցան»: ք Պէպ. Խ. 21:
Լքդ շատ հարկաւոր է՝ որ Լստուածոյ մարդոց
ասանկ գիրք մը տալուն նպատակը բնաւ չմոռ-
նամք, որ էր անով փրկութեան ճամբան սոր-
վեցունել մեղաւորներուն: Ուստի ասիկայ Լս-
տուածոյ պարզեն է, չէ թէ մարդոց մասնաւոր
աղբի մը կամ կարգի մը, հապա բոլոր մարդկա-
յին ցեղին որովհետեւ ամէնքը մեղանշեցին:
Վասնապէս ամենեւին պէտքը չէ կարծել թէ
միայն գիտուններուն կամ եկեղեցականաց հա-
մար գրուած է ան Գիրքը, վասն զի ամէն մե-
ղաւորներուն միայն մէկ ճամբայ մը կայ Լստու-
ծոյ մօտենալու, թէ գիտուն ըլլան թէ ազէտ, թէ
քահանայ և թէ հասարակ ժողովուրդ: Երբոր
Լստուածաշունչը կրբանամք՝ կրգտնեմք ընդհա-
նաւ խօստմունք մը փրկութեան ամէն հաւա-
տացեալներուն, և խրատներ ու հրաւերներ ամէն
մարդոց նուիրած. նաեւ մասնաւոր խրատ և պատ-
գամ մասնաւոր կարգերու և մասնաւոր անձանց,
երկի մարդոց ու կնիկ մարդոց, ծնողաց և զաւա-
կաց, տէրերու և ծառաներու, թաղաւորներու
և հպատակներու, հարուստներու և աղքատնե-
րու և, որ վճարաւոր կըցուցունէ թէ ան Գիրքը
գրուած է որ բոլոր մարդիկ կարգան, ինչու որ ա-
մէնն ալ նաղանդելու են:

Եւ արդարև Լստուածաշունչին մէջը կատար-
եալ վարժութիւն կայ ան ամէն նիւթերու՝ որոնց
վրայ որ մեղաւորը հարկաւորութիւն ունի տե-
ղեկութիւն ստանալու, և որոնց վրայ որ իր վի-
ճակին՝ պարտաւորութիւններուն՝ ու բազմին
համար խոհական մօտածութիւններով արթն-
ցած մարդը միտք կուզէ տեղեկութիւն ստա-
նալ: Բոլորովին ազէտ մէկը անգամ, որ միայն
կրնայ իր մայրենի լեզուովը կարգալ Լստուա-
ծաշունչը, փրկութեան ճամբան կատարեալ

ճշմարտութեամբ հաստատ գիտնալու չափ կա-
րող է հասկընալ զանիկայ:

Թ. Ըն մարդը՝ որ Հոգւոյն Սրբոյ ապաւինե-
լով, միայն ճշմարտութիւնը գիտնալու փափա-
քով մը կրկարդայ Լստուածաշունչը, հաստատ
թող գիտնայ որ ճշմարիտ ճամբով պիտի առաջ-
նորդուի:

Իսկ պէտք է ինքնիրեն քննէ Լստուածա-
շունչը: Տեսնելով որ աշխարհիս մէջը միայն
մէկ գիրք մը կայ անսխալ առաջնորդող, ինչո՞ւ
համար պիտի ձգէ ան ու երթայ սխալական
մարդոցմէ առաջնորդութիւն փնտրուէ, որոնք թէ
գիտմամբ և կամ թէ սխալմամբ կրնան սխալ ա-
ռաջնորդել: Եւ գիտեմ որ կրտսի՝ թէ հասարակ
մարդիկ ամենեւին իրաւունք չունին Լստու-
ծոյ Խօսքը քննելու, ք թէ անոր խնտներէն
իրենց դատողութիւն մը հանելու համար, հապա
եկեղեցիին մեկնութեանը պէտք է նային. ու ա-
նոր ամէն սորվեցուցածը անորոշ հաւատքով մը
ընդունին: Իսկ Լստուածաշունչը ասանկ վար-
դապետութիւն չպարունակեր: Եւ ասանկ վար-
դապետութիւն մը դժուարութիւններով պա-
տած է, վասն զի նախ՝ Սուրբ Գրոց կը հակառա-
կի: Հրաման եղած էր Հրէից Սուրբ Գիրքը
կարգալ իրենց տղոցը, և սորվեցընել զանոնք ա-
մէն ատեն և ամէն տեղ: Տես ք () Եթ. Դ. 7: Եւ
աս հրամանին բովանդակութիւնը՝ կրկնեց
Փրկիչն մեր ըսելով. «Գիրքերը քննեցէք. ին-
չու որ դուք անոնցմով կրսեպէք յաւիտենական
կեանքը ունենալ, և բուն անոնք են որ ինծի
համար կը վկայեն»: () Ե. 39:

Եւ դարձեալ դիցուք թէ ես ազէտ մարդ մըն
եմ, միայն թէ հասարակ կարգալ մը գիտեմ, և
դուն Լստուածաշունչս ձեռքէս առնելով, ճշ-
մարտութեան մեկնութիւնը ունենալու ու փրկ-
ութեան ճամբուն առաջնորդուելու համար ե-
կեղեցիին հարցունելու կրպատուիրես. բայց ա-
ռանց Լստուածաշունչի ո՞ր կրնամ գտնել ճշ-
մարիտ եկեղեցին. առանց Լստուածաշունչի ո-
րո՞ւն դատողութեանը կրնամ ապաւինիլ որ ա-
ռանց սխալելու սորվեցընէ ինծի թէ որն է Քրի-
ստոսի ճշմարիտ եկեղեցին: Քանզի յայտնա-
պէս, եկեղեցիին՝ իբրև մեկնիչ ճշմարտութեան
ապաւինելէս առաջ, պէտք է գիտնամ թէ որն է
ճշմարիտ եկեղեցին: Եւ նաեւ դիցուք թէ ա-
ռանկ կարծիք մը ունենամ թէ քանի մը միջոց-
ներով կրնամ՝ առանց Սուրբ Գրոց օգնականու-
թեանը ճշմարիտ եկեղեցիին որն ըլլալ որո-
շել, որ յայտնապէս անկարելի բան է, բայց
տակաւին իմ դժուարութիւններս գէթ քիչ մըն

ալ չեն լուծուիր. քանզի ո՞վ կրնայ ցուցնել թէ ինչպէս կրմեկնէ եկեղեցին այս ինչ նիւթը՝ որուն վրայ որ տեղեկութիւն ունենալ կուզեմ. և որ գուցէ իմ փրկութիւնս ալ ճիշտ անոր վրայ կը կայանայ : Օգոր օրինակ կուղեմ գիտնալ թէ ինչ բսել ուղեց փրկիչն մեր՝ Նիկողոսմոսին բսելովը՝ «Թէ որ մարդ մը նորէն չծնի, Մատուցոյ թագաւորութիւնը չկրնար տեսնել», և կուղեմ ալ իմանալ թէ արդեօք ինծի ալ վերաբերութիւն մը ունի՞ մի ան խօսքը. կուղեմ աս բանին վրայով եկեղեցիին մեկնութիւնը գիտնամ : Ո՞վ կրնայ տեղեկութիւն մը տալ ինծի՝ թէ ինչպէս կրմեկնէ եկեղեցին : Երգեօք վարդապետը՝ բայց անիկայ միայն մէկ մարդ մըն է, ու եկեղեցիին մեկնութեանը վրայով միայն իր կարծիքը կրնայ ցուցնել ինծի : Ո՞չ ալ ժողովքները կրնան ապահովել զիս աս վախճանին վրայով, քանզի կը տեսնեմ որ անոնց մէկը միւսին հակառակ է, ուստի հարկաւ անոնք ալ ճշմարտութեան անսխալ առաջնորդները չեն կրնար ըլլալ : Ո՞չ ալ Սուրբ Գիրքին մեկնութիւնը ունեցող գիրք մը կայ՝ որ Վրիստոսի բոլոր Եկեղեցիին վճիռովը հաստատուած ըլլայ, որ անոր կարենամ երթալ իրեւ Սուրբ Գիրքին մեկնութիւնը անսխալ սորվեցունողն մը պէս : Եւ թէ որ ըլլայ ալ ասանկ մէկ գիրք մը, բայց պարզ ու տգէտ մեկուն մը Մատուածաշունչը հասկնալու որչափ դժուար կերեւայ նէ, աս ալ անանկ պիտի չերեւայ : Եւ ուրիշ անսխալ մեկնիչն մը պիտի չկարօտիմ որ մեկնէ ինծի ան գիրքին միտքը, ճիշտ ինտոր որ անկէց առաջ կարօտ եղայ մեկուն մը որ Սուրբ Գիրքին միտքը ինծի մեկնէ : Եւ թէ որ մէկը աւտոր հակառակ պատճառներ կրբերէ, անանկ է նէ պէտք է հաւատայ թէ մարդս Մատուցոյ չըրցած քանները կրնայ ընել : Վանդի աս կարծիքով մարդս կրնայ Մատուցոյ կրցածէն աւելի պարզ սորվեցնել ճշմարտութիւնը տգէտներուն, որ ասանկ բսելը հայհոյութիւն է :

Բայց թէ որ կը փափաքիս փրկութեան ճշմարիտ ծամբան ծանչնալու, ոչ միայն Սուրբ Գիրքը գուն քեզի կարդալու ևս, հապա պարզապէս Սուրբ Հոգիին տպուկներով պարտիս կարդալ զանիկայ : Հակոբոս կըսէ, «Թէ որ ձեզմէ մէկը իմաստութեանէ պակասած ըլլայ, թող խնդրէ Մատուածէ՝ որ ամենուն տոտաւպէս կուտայ՝ ու չնախատեր, և պիտի արուի իրեն» :

Երգ՝ տգէտ մարդը որ կը կարդայ Մատուածաշունչը՝ Հոգւոյն Սրբոյ օգնութեամբը՝ ճշմարիտը խօսելով, առաւել աղէկ յաջողութիւն կուտենայ ան ճշմարտութեան գիտութեանը գալու,

քան թէ գիտունը որ յատուկ իր իմաստութեանը կապաւինի : Եկեղեցական պատմութիւնը բոլոր դարերու մէջ ասոր ասանկ ըլլալը կը վկայէ : Եւսարհային՝ անձնասէր՝ ու փառամոլ եկեղեցականաց պէս սխալմունք նարեկու վտանգին մէջ չեն ըլլար պարզամիտ ժողովուրդը որ ձեռքերին Մատուածաշունչը ունին : Վանդի որ դարու մէջ մեծ հերետիկոս մը ելած է անանկ մէկ ժողովուրդէ մը : Իրաւ որ երբոր ժողովուրդը տգիտութեան մէջ պահուած ու արգիլուած է Սուրբ Գիրքին մօտենալու՝ որ է ճշմարտութեան աղբիւրը և կանոնը, անատները դիւրին կը ըլլայ խաբեայ մարդոց զանոնք սխալման տանիլը : Բայց՝ տուր Մատուածաշունչը ժողովուրդին ձեռքը, սորվեցունը անոնց պարզապէս Սուրբ Հոգիին ապաւինելով կարդալ զանիկայ, և բարձատել ամեն վարդապետութիւն ան Գիրքին սորվեցուցածին հետ. ասանկ ըրէ, և ահա այսպէս՝ ժողովուրդը սխալմունքէ պահպանելու համար մարդոց բոլոր կրցածը ըրած կը ըլլաս :

Պաշարութիւն քաղաք :

Թշնամի մը քաղաք մը պաշարելէն առաջ քիչ մը հեռուէն անոր բոլորտիքը կը դառնայ՝ որ նայի տեսնայ թէ ո՞ր կողմի պաշարալը խիստ տկար է՝ անիկայ փնտռելու, որը խիստ ցած է անոր վրայ ելալու. ո՞ր կողմի խրամը՝ խիստ նեղ է՝ վրայէն կառնուր ձգելու, որը խիստ ծանծաղ է՝ տուքով անցնելու. ո՞ր կողմը պէտք եղածին պէս ամուրցուցած չէ՝ քիչ վտանգով մօտենալու, ու խիստ յաջողութեամբ յարձակելու : Եւսոր պէս Սատանան ալ մեր բոլորտիքը կը դառնայ՝ մեր հողիներուն բոլոր կարողութիւնները գննելով, թէ ո՞ր արդեօք կրնայ խիստ յաջողութեամբ դնել իր փորձութիւնները. ինչպէս՝ արդեօք մեր իմացումները կը լրաւ կաւրուին միւրյութիւններով, թէ մեր միտքերը՝ անհաստատութիւնով, թէ մեր կամքերը՝ խեղութիւններով, թէ մեր կիրքերը անժողովակալութիւններով :

Չարի գէմ բարի հատուցանել, Մատուածաշունչ է, բարիի գէմ բարի հատուցանել, մարդկային է, չարի գէմ չար հատուցանել, անտանալին է, բարիի գէմ չար հատուցանել, դիւստին է :

¹ Հեռի :

² Սուր :

Վոտարաճա :

Եւ թռչունը նոտարաճաւ կոչուեցաւ , ինչու որ երկայն ու կարծր բբուկը որ ունի իր վզին վրայ , Հորանտալուց միտքը ձգեց ան սովորութիւնը որ ունին իրենց նոտարները , որոնք զիր գրեկէն քիչ մը դադրելու որ ըլլան՝ գրեզը ականջնուն ետին գլխարկին կանցունեն : Բնազնինները շատ տարակոյս ունեցան աս տեսակ թռչուններուն վրայ . ու հիմա եւս դեռ միաբան չեն ինչ կարգի թռչուն կարծուերուն վրայով : Բանդի ոմանք իր երկայն ոտուրներուն նայելով՝ ճախնային թռչուններուն կարգը կը դնեն . իսկ ուրիշները մասնաւորապէս ասոր ապրելու եղանակը դիտելով՝ գիշատող ու մասմուլ թռչուն մըն է կըսեն : Բայց Վատհէմ բնազնինը՝ անզոյ կըհամարի զափկայ , և կըմէն՝ կարծէ որ բազէ ըլլայ :

Եւ թռչունը՝ որ միայն Հրոնանդան Բարի Հոսոյ շրջականները կըգտնուի , նշանաւոր է իր երկայն ոտուրներով՝ որոնցմով ճախնային թռչուններուն կընմանի . իր կրոցով՝ որ ուժեղ է յափշտակիչ թռչուններուն կրոցին պէս . իր յօնքերով՝ որ կարգ մը սև մազեր են բթաչափէն աւելի

երկայն . իր բբկով՝ որ երկայն և կրկնապատիկ փետուրներէ կըբաղկանայ , որոնք գէպի արմատներն կարծր են և բարակ ու ծոծրակէն սկսեալ վզին կէսը կըհասնին . իր բերնին մեծութեամբ՝ որ ինչուան աչուրներուն մօտը կըբացուի . վերջապէս իր հաստ և կարծ մատուրներովը , կռածայր և գրեթէ բութ եղունգներով :

Վոտարաճաւը երեք ոտնաչափէն աւելի մեծ է . իր շարժուածքը՝ երբ որ նեղութիւն տուող մը չըլլայ իրեն , կարծես թէ տարապայման ծանրութիւն մը կըցուցնէ : Վըլուխը , վեզը , կուրծքը և թևերը գորշ է , բայց կապուտակի կըզարնէ . փորը և ոտուրները դեղեցիկ սև գոյն մը ունին , վզին տակի կողմը քիչ մը սպիտակ է , ու կըտոյն բոլորտիքը եղած լերկ մաշկը ոսկեգոյն է :

Երբեք պոչը քանի մը կարգ է , ու մէջ տեղի երկու փետուր՝ անոնց քովը եղած միւս երկուքէն կըկնապատիկ երկայն ըլլալով , շատ անգամ գետինը կըգպչին , անոնի որ հասարակօրէն անոնց ծայրը մաշուած է : Իր վզին վրայի փետուրները՝ որ տեսակ մը բաշի կընմանին , ուզած սողներ

վեր կըտնկէ . արուինը աւելի երկայն է քան թէ էզինը . ու ասիկայ իր պոչին քիչ մը անհաւասար փետուրներովն ալ կըտարբերի միւսէն , նաեւ աւելի մոխրագոյն ըլլալովը :

Նօտարահաւը մեծ թշնամի է օձերուն . ու երբ որ օձ մը տեսնելու ըլլայ , նախ և առաջ իր թեւերովը կըծեծկուի անոր հետ ու այնքան կըզարնէ որ օձը կըյոգնի . ապա անոր պոչէն խաճներով խիստ կըբարձրացնէ օդոյն մէջը և վար կըձգէ . ասանկ կընէ շատ անգամ մինչեւ որ օձը սատկի : Եւ թռչունին սողնոց դէմ ունեցած թռչնամուկները տեսնելով , հոգ տարին ունեք որ ասոր տեսակը շատցընեն Սառգինիքի մէջ , ուր տեղ յիշաւի մեծ օգուտ պիտի ընէ ան , կղզիին չարաթոյն իժերը սատկեցընելով , որոնք շատ վնասներ կըպատճառեն :

Նօտարահաւը թէ որ պզտի ձագ բըռնուի , զիւրաւ կընտանենայ , ու շատ աղէկ կըսորվի ընտանի հաւերու հետ ապրելու , եթէ զգոյշ կենան անօթի չթողուն զինքը . վասն զի անօթութենէ ստիպուելուն՝ վառեկները և բաղի ձագերը կուտէ : Թէ որ վառեակ մը կամ մուկ մը սպաննելու ըլլայ , երբէք կըտոյով չզարնէր անոր , այլ միայն ոտուրներովը . և սովորաբար երկրորդ անգամ զարնելուն կըսպաննէ : Ողջ կենդանիները աւելի ախորժելի են իրեն քան որջափ մեռածները , և ասով անգղներէն կըզատուի . նմանապէս միւսը ձկէն աւելի կըսիրէ , ասով ալ ճախնային թռչուններէն կըտարբերի :

Եւ թռչունը թէ որ բռնուած ըլլայ , զրեթէ շարունակ կըբալէ . վասնորոյ երբեմն ալ Սարգանի կըկոչուի :

Նօտարահաւերուն բոյնը կալի ձևով է , և արծուի բոյնին պէս տափարակ , ու բրդեր և փետուրներ լեցուցած մէջը . նաեւ մէկ բոյնը շատ տարիններ կըծառայէ միւսինոյն զոյգ նօտարահաւերուն : Ետնոց ձագերը շատ ռճ կըսկալն քալել , և ասոր փոխարէն՝ երբ որ կըմեծնան , խիստ որագուծեամբ կըվազին . ու թէ որ մէկը հոռնուն իյնայ , շատ անգամ վազելով կըփախչին անկից սուանց թռչելու :

Սարգան ընդհանուր գիտութիւնը :

§ V.

Գիւրին է ինծի անանկ մարդ մը երեսկայել որ ձեռք կամ ոտք չունենայ . առանց գլխու ալ կընայի երեսկայել , թէ որ փորձը չսորվեցունէր ինծի թէ մարդս իր գլխովը կըխորհի : Եպո ուրեմն խորհիլն է մարդուս գոյուկները կազմողը , ու առանց ասոր չեմք կրնար զանիկայ երեսկայել : Ի՞նչ բան է ան որ մեր վրայ զուարճութիւն կըղգայ . ձեռքն է մի , բաղճկը , մարմինը թէ արլինը : Ենչուշտ կիմանամք թէ պէտք է որ ասիկայ աննիւթ բան մը ըլլայ :

§ VI.

Սարգս այնքան մեծ է , որ իր մեծութիւնը կերեւնայ զինքը ողորմելի ճանձնալովն ալ : Մէկ ծառ մը իր թշուառութիւնը չճանչնար : Ստոյգ է որ ողորմելի է ան որ զինքը այնպէս կըճանչնայ , բայց և մեծ է ան որ զիտէ թէ ողորմելի է : Ուրեմն աս ամէն թշուառութիւնները մարդուս մեծութիւնը կըհաստատեն . վասն զի ասոնք երեւելի անձի մը՝ իր ժառանգութենէն զրկուած թագաւորի մը թշուառութիւններ են :

§ VII.

Սարգս կընմանի ջրային եղէզի մը , որ ամէն բանէն տկար է . բայց մէկ խոհուն եղէզ մըն է : Հարկ չէ որ բոլոր տիեզերքը զնուորի զինքը ջախջախելու համար : Եւ զի մը կամ ջուրի կաթիլ մը բաւական է զանիկայ մեղացունելու : Սակայն տիեզերքէն ալ ջախջախուելու ըլլայ մարդ , այսու առանձին զինքը մեղացնողէն աւելի աղնիւ է ան . ի՞նչ որում զիտէ թէ կըմուռնի . իսկ տիեզերքը բնաւ չգիտէր թէ ինչ է ան գերազանցութիւնը որ ունի անկէց : Եպո մեր ամէն յարգը խորհելու վրայ կըկայանայ . ասով միայն պարտիմք պատիւ ունենալ ոչ թէ տեղ բռնելէն կամ գիմանալէն : Եւ խատինք ուրեմն աղէկ խորհելու , վասն զի ասիկայ է բարոյականին սկիզբը :

§ VIII.

Հաւասարապէս պախարակելի են անոնք որ մարդը կըղովն , անոնք որ կանգունեն , և անոնք որ կըզուարճացունեն . իսկ անոնք միայն հաճելի են որ սղջալով կըփնտրուեն :

Ստոյկիեանները կըսեն . Ստիք քու ներսիդիդ , ինչու որ հոն պիտի գտնես քու հոնդիստ . բայց ասիկայ սուտ է : Ուրիշները կըսեն . Քեզմէ դուրս ելիր ու զբօսանալով երջանկութիւնը փնտրուէ . սա ալ սուտ է . վասն զի հիւանդութիւններ մեր վրայ կուգան : Երջանկութիւնը ոչ մեր ներսն է . ոչ դուրսը , այլ յՄաստուած և 'ի մեզ :

Բարբալ :

Լիւիզիցիին արքանաւորները ո՛րոնց համար էն :

Սուրբ բանը շուներուն մի՛ տաք , և ձեր մարգարիտը խողերուն առջև մի՛ ձգէք , որ ոտքերուն ասկը չկոխուտեն անոնք , ու դառնան ձեզի՛ փառասան : Սաթ . է . 6 :

Ետեմարանիս 59 երորդ թուոյն մէջ սա խօսքերուն վրայօք մեկնութիւն մը գրինք , ուր կըտեսնուի թէ Գրիգին մեր հոտեղ կըսորվեցունէ ոչ թէ աւետարանին ճշմարտութիւնները պարտին չբարոգործիլ չարագործ հակառակորդներուն , այլ թէ եկեղեցիին սրբազան արտօնութիւնները սուլ պէտքը չէ այնպիսի մարդոց որ աշխարհասէր՝ անդեղջ են և Հոգւով չնորոգուած :

Հիմա՝ կարդացողին ուշադրութիւնը կը դարձունեմք բանի մը ուրիշ վկայութիւններու , որոնք Շաւէր և Խաւէր բառերուն աս մեր տուած մեկնութեանը միտքով զործածուիլը կը հաստատեն :

Մէկը Յայտնութեան իբ գլխոյն 15 համարն է , ուր կըկարդամք սուրբ Վաղարշին վրոյով այսպէս . «Բայց դուրս պիտի ելլեն շնացողները՝ ու կախարդական ուժով տուողները և սպանութիւն ընողները ու կուսպաշանները» :

Ուրիշ մէկն ալ ի Պետ . թ . 22 համարն է . «Ենոնց յարմար կուգայ ան ճշմարիտ իմաստուն աւակը . թէ՛ «Շունը նորէն իր փոխածին կըգառնայ , և լուացուած խողջեկին մէջը կըթաղւորուի» : Եսիկայ վերաբերութիւն ունի Եսայ . իղ . 11 համարին : Ես երեք համարները աղէկ կըբացայայտեն մէկըմէկ և բնաբանը :

Թող կարգացողը յատկապէս նայի ան վկայութեանը որ Պետրոսէն առած եմք , և բոլոր ան դուրսը թող անգամ մը կարդա :

*Ես «Շնացողները» բառը յոռաբան ընադիրքի և հայերէն քրտապան մէջ «Շունը» է . միայն հասկըցողներուն համար աշխարհարարին մէջ «Շնացողները» թարգմանուած է :

Կըտեսնէ որ 12 համարը վերաբերութիւն մը ունի ան Պետ . թ . 14ին հետ , ուր կըսուի թէ մարմնաւոր և չնորոգուած մարդը Եստուծոյ Հոգիին բաները չընդունիր :

Հմանապէս հետեւեալ համարներուն մէջ կըտեսնէ որ Պետրոս առաքեալ կըստորագրէ կեղծաւոր հաւատացեալը որ ինքզինքը Վրիստոնեոյ ձեռացնելով Վրիստոսի եկեղեցիին և Ժողովուրդին մէջ մտնելէն ետե , իր հաւատքը կուրանայ և ետ կըգառնայ : Ես տեսակ մարդոց համար է որ կըսէ , թէ յարմար կուգայ ան ճշմարիտ իմաստուն աւակը , և՛ :

Են մարդը որ վերստին ծննդեամբ նորոգուած չէ՝ դարձի չէ եկել , ան մարդը որ աշխարհասէր է և հաւատք չունի , մի և նոյն բան է թէ եկեղեցիին մէջն ըլլայ թէ անկեց դուրս մնայ : Բայց իր վիճակին մէջ տարբերութիւն կայ , զորօրինակ՝ երբոր եկեղեցիին մէջ ըլլայ , կրնայ շատ մեծ վնաս տալ Վրիստոսի սրտիւր անարգելով , և իր ոչխարները խածնելով ու կեղեքելով . որ բոլոր աս բաները չեն պատահիր երբոր եկեղեցին ազատ կըպահուի բոլոր անարժան անդամներէն , և կըկազմէ հոգեւոր Թաղաւորութիւն մը , Վրիստոս ունենալով իրենց մի միայն գլուխ , իր Խօսքը իրենց մի միայն առաջնորդ , նաև իր Հոգին իրենց ամէն մէկուն սրտին մէջ :

Թէ որ աղէկ ուտելու և խմելու համար եղած հոգողութեան տասներորդ մասը իր ընտանիքին վրայ ունենար մէկը , վաղուց հետէ ամէն մարդ կատարեալ եղած էր :

Հարկաւոր է մարդուն որ միշտ իր կեանքէն նախապատիւ համարելու բան մը ունենայ , և թէ ոչ՝ նոյն իսկ կեանքը աաղտկալի և ունայն բան մը կըթուի իրեն :

Թէ որ քեզի անիրաւութիւն կընեն՝ չըլլայ որ վշտանաս , այլ միայն թարուէ . ինչու որ ճշմարիտ թշուառութիւնը անիրաւութիւն ընեն է :

Վիտութիւն առանց հարստութեան , առանց հողաթափի ոտք մըն է . հարստութիւն առանց գիտութեան՝ հողաթափ մը առանց ոտքի :

Մէկ գիտցիր որ ամէն կեղծաւորութիւն յայտնի կըլլայ :